

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ECONOMIC SECURITY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

Економічна безпека була і залишається ключовим складовим елементом національної безпеки. Нині аналіз цього поняття є актуальним, як ніколи раніше. У науковій статті визначено виклики, які зумовили новий поштовх до вивчення поняття економічної безпеки. Досліджено визначення національної безпеки згідно з діючим законодавством України, а також проаналізовано підходи науковців до ідентифікації категорії економічної безпеки. Встановлено індивідуальність системи забезпечення економічної безпеки для кожної країни, а також визначено спільність функціональні компоненти всіх систем. Запропоновано погляди до визначення економічної безпеки з точки зору Міжнародного комітету Червоного Хреста. Визначено, що економічні ризики зростають швидше, ніж розробляються механізми по їх усуненню. Досліджено залежності, які виникли в результаті пандемії корона вірусної інфекції Covid-19 та повномасштабної війни в Україні. Визначено вплив на функціональні компоненти економічної безпеки подій в Україні. Проаналізовано тенденції зміни економічної безпеки під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Визначено проблеми, які стоять на перешкоді побудови стійкої системи економічної безпеки в Україні, а також окреслено подальші перспективи її зміцнення.

Ключові слова: економічна безпека, функціональні компоненти, складові елементи, глобальні залежності, волатильність, повномасштабна війна, національна безпека, виклики та загрози, соціальна безпека, фінансова безпека, макроекономічна безпека.

Economic security was and remains a key component of national security. The state of economic security of the state plays a key role in ensuring economic sovereignty and national security, stability and sustainable development of society. Today, the analysis of this concept is more relevant than ever before. The scientific article identifies the challenges that led to a new impetus to the study of the concept of economic security. The definition of national security according to the current legislation of Ukraine was studied, as well as the approaches of scientists to the identification of the category of economic security were analyzed. The individuality of the system of ensuring economic security for each country was established, and the commonality of the functional components of all systems was determined: financial, intellectual, personnel, technical, technological, foreign economic, energy, political and legal, investment and innovation, environmental, information and communication. Views on the definition of economic security from the point of view of the International Committee of the Red Cross are offered. It was determined that economic risks are growing faster than the mechanisms for their elimination are being developed. The dependencies that arose as a result of the pandemic of the corona virus infection Covid-19 and the full-scale war in Ukraine were studied. The impact on the functional components of the economic security of events in Ukraine is determined. The trends of changes in economic security under the influence of external and internal factors, which are not directly related to the war, are analyzed. The results of a study conducted by the National Institute of Strategic Studies regarding the percentage impact of threats and challenges to economic security from its various functional components are presented. Existing shortcomings from the side of legal regulation of economic security are analyzed. The problems that stand in the way of building a sustainable system of economic security in Ukraine are identified, as well as further prospects for its strengthening are outlined, taking into account the trends revealed by the full-scale war.

Key words: economic security, functional components, constituent elements, global dependencies, volatility, full-scale war, national security, challenges and threats, social security, financial security, macroeconomic security.

УДК 338

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure74-2>

Гапєєва О.М.

д.е.н., доцент,
професор кафедри економіки
та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів

Вітютін Є.Ю.

аспірант кафедри економіки
та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів

Почтамцев О.М.

аспірант кафедри економіки
та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів

Harpieieva Olha

University of Customs and Finance

Vitiutin Yevhenii

University of Customs and Finance

Pochtamtsev Olexsii

University of Customs and Finance

Постановка проблеми. Глобальна пандемія, незаконна та неспровокована війна Росії в Україні, ворожі економічні дії, кібератаки та атаки на інфраструктуру, іноземне втручання, дезінформація, глобальне зростання геополітичної напруженості оголили ризики та вразливі місця у сучасних суспільствах, економіках та компаніях, яких ще декілька років тому не існувало взагалі. У таких умовах функціонування цілісних систем економічна безпека набуває особливого значення, оскільки за допомогою неї можна здійснювати загальне керівництво національною безпекою на основі диференціації або уникнення потенційних ризиків та загроз від зовнішніх

факторів [1]. Так, саме через рівень економічної безпеки оцінюється спроможність національної економіки зберігати стійкість та невразливість до внутрішніх та зовнішніх загроз, можливість забезпечення високої конкурентоспроможності у світовому економічному середовищі та наявні передумови для забезпечення сталого та збалансованого зростання. Саме тому постійний експертно-аналітичний моніторинг ризиків та загроз економічній безпеці та її складовими частинами зберігає стійку актуальність, а в умовах розширення та посилення потужності загроз, обумовлених повномасштабною агресією російської федерації проти України набуває принципово нового

значення як на поточний момент так і в післявоєнній перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання економічної безпеки, як основи для національної безпеки завжди викликали інтерес з боку науковців, політологів та економістів. Вагомий вклад у розкриття особливостей та роль економічної безпеки країни був здійснений Абалкіна Л., Ареф'єва О., Афонцева С., Барановський О., Бінько Є., Богданова І., Варналій З., Власюк О., Геєць В., Горбулін В., Жаліло Я., Єрмошенко М., Качинський А., Мунтіян Г. та ін. З часом під впливом пандемії, а потім і війни в Україні, контексти національної безпеки змінились, що вплинуло на переоцінку ролі економічної безпеки, як невід'ємної складової загальнонаціональної. З цієї позиції питанням економічної безпеки присвячували свої праці такі науковці як Піховцький В, Піхоцька М., Єфремова К., Пасат М., Чижов Д., Герасимчук С. та інші. Проте, не применшуючи вклад зазначених авторів, вважаємо що довга тривалість війни та значний її вплив на економічну безпеку формує собою необхідність дооцінки її ролі як складової національної безпеки з урахуванням нових умов.

Метою статті є визначення особливостей категорії економічна безпека як основи національної безпеки, порядку її забезпечення в контексті сучасних викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження.

XX століття прийнято вважати тріумфальним періодом для національних держав, так як в ньому було утворено близько 131 незалежної та самостійної держави, а їх безпека у світовому просторі набула характеру національної безпеки [2]. Вихідною точкою теоретичних пошуків шляхів забезпечення економічної безпеки повинно стати визначення змісту цього поняття та його співвідношення з національною безпекою.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека являє собою стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3]. Національна безпека за сферами функціонування поділяється на державну, політичну, соціальну, економічну, інформаційну, екологічну, науково-технологічну, військову і т. д.

Герасимчук Г. ідентифікує економічну безпеку як стан економіки країни, що забезпечує її стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз, збереження та посилення економічних можливостей країни, підвищення рівня життя населення. Економічна безпека включає заходи щодо створення передумов для забезпечення стабільності макроекономічних показників розвитку економіки та стійкості відносин між державами [4].

Яковюк І. та Туренко А. підсумовуючи зарубіжні напрацювання щодо теоретичного визначення

поняття «економічна безпека, підкреслюють фактичне прирівнювання економічної до національної безпеки: парадигми економічної безпеки по факту виступають синонімами національної [5].

Реқун І. вважає, що економічна безпека є таким станом функціонування економіки держави, в якому настає порядок рівноваги у визначених організаційно-правових нормах на засадах суспільного життя. Це норми, які створюються державою, засади спільного існування, які передаються з покоління в покоління [6]. Єрмошенко М. при аналізі змісту національної безпеки звертає увагу на її складний системний характер і виділяє в її структурі фінансову, внутрішньо-економічну та зовнішньоекономічну складові [7, с. 24–32].

Узагальнюючи наведені визначення зазначимо, що економічна безпека є однією з базових складових національної безпеки та передбачає спроможність національної економіки забезпечувати свій незалежний розвиток, стабільність функціонування інститутів громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал держави за різних несприятливих умов та подій, а також можливості для країни захищати власні інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз.

У загальному вигляді економічна безпека держави є комплексним поняттям, яке включає суб'єктів, об'єкти та механізми для забезпечення належного рівня безпеки. Інтегрована система економічної безпеки є індивідуальною для кожної країни, а її функціональність залежить від ряду факторів як зовнішньої, так і внутрішньої взаємодії. Окрім того важливу роль у визначенні того, що входить до основних елементів економічної безпеки, тобто того, що вважається економічною безпекою, відводиться культурним стандартам, які з часом змінюються. Одними із основних елементів інтегрованої системи економічної безпеки країни є його функціональні компоненти, які являють собою сукупність різних сфер економічної безпеки, які відрізняються за істотними характеристиками. З урахуванням цього, для досягнення ефективності інтегрованої системи економічної безпеки країни, необхідно, перш за все, забезпечити стабільність і ефективність функціонування всіх її складових. При цьому кожна складова характеризується власним змістом, набором функціональних критеріїв, методами забезпечення та реалізації. Детальний список таких компонентів, закономірно, може відрізнитись у різних системах безпеки залежно від специфіки їх побудови. Проте на практиці, можна узагальнити типовий набір компонентів, які включаються у більшість систем забезпечення економічної безпеки розвинутих країн (табл. 1).

З іншого боку економічну безпеку можна розглядати як термін, який означає наскільки люди здатні на постійній основі задовольняти свої

Основні функціональні компоненти системи економічної безпеки держави

Компонент	Характеристика
Фінансовий	досягнення найбільш ефективного використання ресурсів народного господарства
Інтелектуальний та кадровий	збереження та розвиток державного інтелектуального потенціалу, ефективне управління персоналом
Технічний та технологічний	ступінь відповідності технологій, які використовуються в народному господарстві кращим світовим аналогам по оптимізації собівартості використаних ресурсів
Зовнішньоекономічний	здатність національно економіки протистояти зовнішнім загрозам, усвідомлювати свої економічні інтереси та адаптуватись до внутрішніх та зовнішніх ринків
Енергетичні компоненти	захист інтересів держави в енергетичній сфері від неявних та потенційних загроз з боку внутрішнього та зовнішнього характеру
Політико-правові	комплексний юридичний супровід суб'єктів бізнесу та їх відповідність діючому законодавству
Інвестиційний та інноваційний	забезпечення активного інвестування та інноваційної діяльності
Екологічний	відповідність чинним екологічним стандартам, мінімізація викидів по забрудненню навколишнього середовища.
Інформаційна і комунікаційна	ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення для функціонування інтегрованої системи економічної безпеки

Джерело: розроблено авторами на основі [8]

потреби. Протилежність до економічної безпеки є економічна незахищеність, яка виникає тоді, коли не вистачає ресурсів, щоб оплатити їжу, житло, медичне обслуговування та інші необхідні речі.

Зокрема, організація, яка займається покращенням економічної безпеки по всьому світу – Міжнародний комітет Червоного Хреста, визначає п'ять ключових елементів для оцінки рівня економічної безпеки країни (рис. 1).

Справді, економічна безпека залежить від сприйняття безпеки на додаток до матеріальних або фінансових умов, які піддаються кількісному вимірюванню. Економічну безпеку можна охопити багатьма способами залежно від рівня аналізу, починаючи від впливу іноземних інвестицій на національну економіку до спроможності працівників отримати медичне страхування. Примітно, що дослідники з Організації Об'єднаних Націй заявили, що вимірювання економічної безпеки недостатньо враховують волатильність. Так, кліматичні зміни, зростаючі страхи та занепокоєння в усьому світі, великі технологічні зміни, COVID-19 та перша повномасштабна війна на європейському континенті з часів завершення Другої світової війни, значно посилили економічну незахищеність за останні роки, що змусило такі установи, як Організація Об'єднаних Націй, коментувати, що ризики для економічної безпеки зростають швидше, ніж політика по їх усуненню [10].

Пандемія COVID-19, яка спричинила блокування дуже багатьох країн в різний час ідентифікувала цілий перелік глобальних залежностей: фармацевтичних продуктів, напівпровідників, рідкоземельних металів, ланцюгів поставок, тощо. Війна в Україні ще більше загострила ситуацію,

підкресливши залежність від енергоносіїв, продовольства, мінеральних добрив, електроенергії та багато іншого. Технології, які задовольняють мінливі потреби, як наприклад електромобілі та технічні засоби для забезпечення вищого рівня екологічності виробництва, також створили попит на акумулятори та інші матеріали, включно з критично важливими металами. Серед цих всіх факторів, продемонстрована Китаєм готовність використовувати економічний примус у політичних цілях додали додаткової актуальності питанням економічної безпеки.

Поруч із цим, саме події в Україні стали справжньою перевіркою на міцність системи забезпечення національної безпеки загалом та економічної безпеки зокрема. Ці події дають змогу переоцінити наявні підходи до забезпечення економічної безпеки і слугують основою для проведення «роботи над помилками» для інших країн. Так, протягом перших місяців повномасштабної війни економічна безпека України забезпечувалась за рахунок накопичених у мирний час резервів та запасів міцності, через оперативне об'єднання зусиль членів суспільства на регіональному та місцевому рівнях, а також за рахунок підтримки міжнародних партнерів. З переміщенням збройного протистояння у затяжну фазу негативний вплив на економіку з боку бойових дій посилився. Каталізатором цього стали постійні обстріли критичної інфраструктури, вичерпування резервів кошти у населення та бізнесу, посилення економічних диспропорцій, тощо. Це актуалізація необхідності здійснення цілеспрямованої політики держави щодо протидії комплексу ризиків на основі постійного моніторингу викликів та загроз економічній безпеці в розрізі

Рис. 1. Складові економічної безпеки згідно із підходом Міжнародного комітету Червоного Хреста

Джерело: розроблено авторами на основі [9]

визначених в табл. 1 компонентів із визначенням градації їх першочерговості.

У період з 2022 до 2023 року Національним інститутом стратегічних досліджень було проведено аналіз сучасних загроз економічній безпеці та визначено актуальність їх вияву. Основою для отримання даних були кабінетні дослідження та експертні опитування. В результаті опитування було визначено та оцінено 50 загроз, у розрізі таких компонентів як макроекономічна, фінансова, інвестиційно-інноваційна, зовнішньоекономічна, соціальна та продовольча. Їх аналіз дає змогу сформулювати висновки про характер впливу війни на економічну безпеку країни. Проаналізуємо розподіл викликів та загроз економічній безпеці у процентному співвідношенні на основі рис. 2.

З рисунку 2 можемо побачити, що найбільше викликів та загроз для економічної безпеки надходить саме з соціальної сфери, і це не дивно. Сотні тисяч людей втратили свої домівки, мільйони змушені були мігрувати, що вплинуло на їх матеріальне становище. Обов'язок держави виділяти фінансову допомогу таким громадянам, проте це неухильно впливає на стан її економічної безпеки. На другому місці слідує фінансова та макроекономічна безпека, з яких надходить по 14% загроз; інвестиційно-інноваційна та зовнішньоекономічна продукують 12% загроз економічній безпеці, а виробнича – 10%.

Вищенаведене дослідження дає змогу стверджувати, що у складних для країни обставинах, загрози економічній, а отже і національній безпеці, надходять в першу чергу з соціальної, фінансової та макроекономічної сфери. Це означає, що саме на підсиленні цих компонентів економічної безпеки необхідно фокусувати значні зусилля.

Окрім того, на економічну безпеку України впливає ряд внутрішніх факторів, напряду не пов'язаних із війною, а саме:

1. Корупція та незавершеність судової реформи та реформи в правоохоронних органах.
2. Низький рівень конкурентоспроможності економіки.
3. Стійкий бюджетний дефіцит та захмарний рівень державного боргу.
4. Низький рівень життя громадян та високий рівень бідності.

Інший блок загроз економічній безпеці лежить у площині недоліків законодавчого регулювання у цій сфері. Розглянемо ключові з них:

- низька координація між різними державними органами,
- відповідальними за питання забезпечення економічної безпеки;
- недостатня практична результативність діючого законодавства щодо
- захисту прав інтелектуальної власності, застарілість нормативно-правової бази;
- низька ефективність заходів по боротьбі з економічними злочинами;
- недоліки в законодавстві щодо регулювання діяльності фінансових
- установ та фінансово ринку, що продукує ризики економічній стабільності;
- недостатність контролю за переміщенням капіталів через кордон та грошовими потоками, які пов'язані із злочинною діяльністю;
- відсутність на момент проведення дослідження механізмів щодо формування сприятливих умов для повернення переміщених за кордон підприємств та населення після завершення війни.

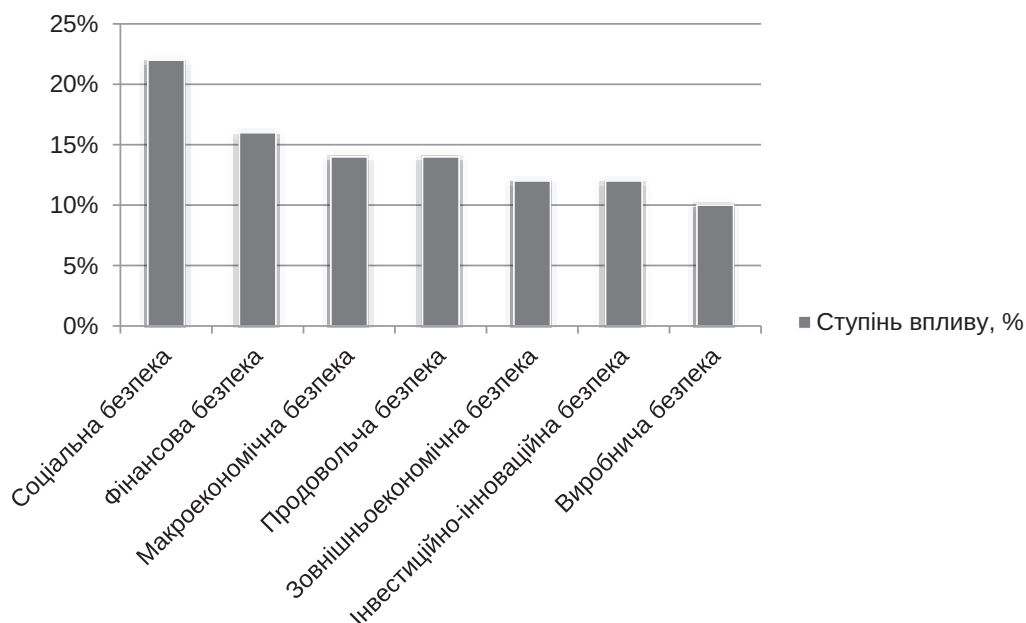

Рис. 2. Розподіл викликів та загроз економічній безпеці, %

Джерело: розроблено автором на основі [11]

Висновки з проведеного дослідження.

Підсумовуючи проведене дослідження, можемо сформулювати висновки про те, що економічна безпека одним із базових елементів забезпечення національної безпеки країни. Система забезпечення економічної безпеки різниться в кожній країні з урахуванням національних особливостей, факторів внутрішньої та зовнішньої взаємодії та культурних особливостей. Попри той факт, що складові економічної безпеки різняться, можна виділити ключові компоненти, які притаманні більшості країн світу, а саме: фінансовий, інтелектуальний, кадровий, технічний, технологічний, зовнішньоекономічний, енергетичний, політико-правовий, інвестиційно-інноваційний, екологічний, інформаційний та комунікаційний. Міжнародний комітет Червоного Хреста пропонує оцінювати рівень економічної безпеки за такими елементами як споживання їжі, дохід, виробництво продуктів харчування, умови життя, спроможність організації громадянського суспільства задовольняти потреби людей в їжі. Пандемія Covid-19 та війна в Україні стали викликами, які дали змогу підтвердити та доповнити наявні компоненти економічної безпеки через виокремлення фармацевтичної залежності, рідкоземельних металів, ролі ланцюгів поставок, енергоносіїв, мінеральних добрив, електроенергії, тощо. У багатьох країнах на фоні цих процесів знизився рівень економічної безпеки. Зазначений досвід, який вже пройшов світ з пандемією та проходить Україна в умовах війни дозволить в майбутньому підсилити слабкі місця в системі забезпечення економічної безпеки. Проте для цього, необхідно для початку виправити

наявні проблеми з боку внутрішнього середовища, не пов'язаного з війною та усунути всі суперечності нормативно-правової бази. Перспективами для подальших досліджень виступає вивчення темпів та напрямків відновлення економічної безпеки України у післявоєнний період.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Joint Communication to the European Parliament, The European Council and The Council on «European economic security strategy». *European Commission*. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52023JC0020> (дата звернення: 15.09.2023).
2. Цвігун Т. Економічна безпека в системі національної безпеки України. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/24.pdf (дата звернення: 15.09.2023).
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII зі змінами та доповненнями станом на 31.03.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 15.09.2023).
4. Герасимчук С. Забезпечення економічної безпеки та стійкості аграрного сектору України в умовах військового та пост-військового стану. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2023. № (1)11. С. 84–95.
5. Яковюк І., Туренко А. Економічна безпека України як передумова забезпечення її суверенітету. *Проблеми законності*. 2021. № 154. С. 8–36. DOI: 10.21564/2414-990X.154.238747
6. Рекун І. Проблема економічної безпеки в сучасних макро- та мікроконцепціях. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту*. 2014. № 1 (49). С. 59–65.

7. Ермошенко М. Визначення загрози національним інтересам у фінансово-кредитній сфері. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 24–32.

8. Maslan M., Britchenko I. Formation of an integrated system of state economic security. *Journal of interdisciplinary research*. 2022. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/50102/1/A_29.pdf (дата звернення: 15.09.2023).

9. Mollenkamp Danial Thomas. Economic Security: Meaning, History in the US, FAQs. Investopedia. 2022. URL: <https://www.investopedia.com/economic-security-5213404> (дата звернення: 15.09.2023).

10. Seshadri V. Economic Security and Resilience Review. Delhi Policy Group. 2023. URL: <https://www.delhipolicygroup.org/publication/economic-security-and-resilience-review/economic-security-and-resilience-review.html> (дата звернення: 15.09.2023).

11. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v> (дата звернення: 15.09.2023).

REFERENCES:

1. European Commission (2023) Joint Communication to the European Parliament, The European Council and The Council on «European economic security strategy». *European Commission*. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52023JC0020> (accessed 15 September 2023).

2. Tsvihun T. (2017) Ekonomichna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Economic security in the national security system of Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo* (electronic journal), vol. 11. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/24.pdf (accessed 15 September 2023). [in Ukrainian]

3. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII zi zminamy ta dopovnenniamy stanom na 31.03.2023 roku. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (accessed 15 September 2023). [in Ukrainian]

4. Herasymchuk S. (2023) Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky ta stiikosti aharnoho sektoru

Ukrainy v umovakh viiskovoho ta post-viiskovoho stanu [Ensuring economic security and stability of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of military and post-military conditions]. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, vol. 1 no. 11, pp. 84–95. [in Ukrainian]

5. Iakoviuk I., Turenko A. (2021) Ekonomichna bezpeka Ukrainy yak peredumova zabezpechennia yii suverenitetu [Economic security of Ukraine as a prerequisite for ensuring its sovereignty]. *Problems of legality*, vol. 154, pp. 8–36. DOI:10.21564/2414-990X.154.238747 [in Ukrainian]

6. Rekun I. (2014) Problema ekonomichnoi bezpeky v suchasnykh makro- ta mikrokontseptsiiakh [The problem of economic security in modern macro and micro concepts]. *Bulletin of the Dnipropetrovsk National University of Railway Transport*, vol. 1, no. 49, pp. 59–65. [in Ukrainian]

7. Iermoshenko M. (2013) Vyznachennia zahrozy natsionalnym interesam u finansovo-kredytnii sferi [Determination of threats to national interests in the financial and credit sphere]. *Ukraine economy*, vol. 1, pp. 24–32. [in Ukrainian]

8. Maslan M., Britchenko I. (2022) Formation of an integrated system of state economic security. *Journal of interdisciplinary research*. Available at: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/50102/1/A_29.pdf (accessed 15 September 2023).

9. Mollenkamp Danial Thomas (2022) Economic Security: Meaning, History in the US, FAQs. *Investopedia*. Available at: <https://www.investopedia.com/economic-security-5213404> (accessed 15 September 2023).

10. Seshadri V. (2023) Economic Security and Resilience Review. *Delhi Policy Group*. Available at: <https://www.delhipolicygroup.org/publication/economic-security-and-resilience-review/economic-security-and-resilience-review.html> (accessed 15 September 2023).

11. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (2023) Aktualni vyklyky ta zahrozy ekonomichnii bezpetsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen* [Actual challenges and threats to the economic security of Ukraine in the conditions of martial law]. Available at: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v> (accessed 15 September 2023).